

مطالعات اسلامی: فلسفه و کلام، سال چهل و پنجم، شماره پیاپی ۹۱،
پاییز و زمستان ۱۳۹۲، ص ۷۷-۹۲

بررسی مقایسه‌ای نتایج ایمان از دیدگاه پولس و فخر رازی*

دکتر قربان علمی

دانشیار دانشگاه تهران

Email: gelmi@ut.ac.ir

حامد نظرپور نجف آبادی

دانشجوی دکتری دانشگاه تهران

Email: hamed_nazarpoor@ut.ac.ir

چکیده

یکی از مسائل مهم ادیان ابراهیمی مسئله ایمان است. پولس رسول و فخر رازی، دو متفکر در دو حوزه دینی اسلام و مسیحیت، در این باره به تفصیل اظهار نظر کرده‌اند. پولس رسول در بحث از نتایج ایمان از نجات، عادل شمردگی، زندگی جدید، ایمنی از شرور و دشمنان، آرامش و دریافت وعده‌های خداوند سخن می‌گوید. فخر رازی نیز معتقد است ایمان عقاب کفر را از بین می‌برد. وی آموزش گناهان، امنیت دنیا و آخرت، رزق کریم، بهشت و آسایش ابدی، عزت و محبت را از نتایج ایمان می‌داند. نظرات این دو متفکر درباره نتایج ایمان قابل مقایسه است؛ این مقاله، با روش توصیفی، تحلیلی و مقایسه‌ای به بررسی دیدگاه‌های آن دو در باب نتایج ایمان می‌پردازد. این بررسی نشان می‌دهد که هر دو نجات، آرامش، امنیت، آموزش گناهان و زندگی جدید را از نتایج ایمان می‌دانند. البته تفاوت‌هایی در نظرات آن‌ها نیز وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: ایمان، نتایج، پولس، فخر رازی، آموزش، آرامش

* . تاریخ وصول: ۱۳۹۱/۰۳/۰۲؛ تاریخ تصویب: ۱۳۹۲/۰۳/۰۶.

طرح مسئله

ایمان در ادیان ابراهیمی از جایگاه اساسی برخوردار است. اندیشمندان و متفکران ادیان یهود، مسیحیت و اسلام در این ارتباط تحقیق و تفحص کرده و در ارتباط با نتایج ایمان آراء گوناگونی ارائه نموده‌اند که مقایسه این آراء می‌تواند به روشن‌تر شدن نتایج ایمان کمک کند. فخر رازی و پولس رسول، دو متفکر در دو حوزه دینی اسلام و مسیحیت، در این باره به تفصیل اظهار نظر کرده‌اند. در این پژوهش که با رویکرد مقایسه‌ای انجام شده، دیدگاه این دو متفکر درباره نتایج ایمان بررسی و مقایسه می‌شود.

پولس رسول (وفات ۶۴ م) بعد از عیسی مسیح معروف‌ترین و تأثیرگذارترین شخصیت مسیحی و به عنوان مؤسس دوم مسیحیت مشهور است. وی ابتدا یهودی بود ولی پس از مکاشفه عیسی، به دین مسیحیت تغییر آیین داد و خود را وقف مسیحیت کرد. پس از آن به تبلیغ مسیحیت پرداخت و سفرهای بسیاری به مناطق مختلف غیر مسیحی داشت. او خود را مأمور تبلیغ در میان غیر یهودیان می‌دانست و پایبندی به شریعت یهود را لازم نمی‌دانست. پولس به جوامع مختلف مسیحی نامه می‌نوشت و مؤمنان را راهنمایی می‌کرد و همچنین نظرش را درباره بحث‌های مختلف الهیاتی ارائه می‌داد. این نامه‌ها بخشی از کتاب مقدس مسیحیان و منبع اخلاق و الهیات مسیحی شدند و می‌توان گفت مسیحیت امروزی به نوعی مسیحیت پولسی است. از این جهت بررسی اندیشه و آراء وی اهمیت پیدا می‌کند. تنها گزارش‌های معتبر و منابع دست اول درباره زندگی و باورهای پولس، اعمال رسولان و رساله‌های خود پولس در کتاب مقدس است.

فخر رازی (۵۴۳-۶۰۶ ق) متکلم، مفسر و فیلسوف مشهور مسلمان و پیرو مسلک اشعری است. وی پس از به پایان رساندن تحصیلات رسمی، جهت مناظرات علمی، استفاده از کتابخانه‌ها و دانشمندان مناطق مختلف به شهرهای مختلف سفر می‌کند. رازی ابتدا عقل‌گرا بود ولی در اواخر عمرش به پژوهش‌های قرآنی-عرفانی روی آورد و در کنار آن از برهان‌های عقلی نیز استفاده می‌کرد. وی شاگردان بسیاری تربیت کرد و آثار فراوانی نیز در کلام، تفسیر، فلسفه و عرفان از او به جای مانده است.

در این مقاله سعی می‌شود دیدگاه این دو متفکر از دو سنت مسیحی و اسلامی درباره نتایج ایمان بررسی و مقایسه گردد. این دو اندیشمند هرچند در دو سنت دینی و در دو دوره زمانی متفاوت نظریه پردازی می‌کرده‌اند و جایگاه و تأثیر آن‌ها در سنت دینی خودشان متفاوت است (پولس به عنوان مؤسس دوم مسیحیت و فخر رازی متفکری متعلق به دوره ای از تفکر

اسلامی)، در مسئله نتایج ایمان در بسیاری از موارد شباهت‌هایی دارند. البته وجود تفاوت در نظرات نیز طبیعی است. مقایسه این دو دیدگاه به شناخت بیشتر ایمان و نتایج آن و درک بهتر اهمیت آن در سنت‌های مسیحی و اسلامی کمک می‌کند.

۱- مفهوم ایمان از دیدگاه پولس

پیشینه طرح بحث ایمان به عهد قدیم بر می‌گردد. در عهد قدیم ایمان به معنای شناسایی و تصدیق رابطه خاصی است که خدا با اسرائیل برقرار کرده است. خداوند این رابطه عهدی را ایجاد کرده و انسان باید به او امیدوار بوده و به وعده‌های او باور داشته باشد. شروط این عهد نیز فرامین و دستورات او هستند (تثنیه، ۱/۵-۴). پس ایمان در عهد قدیم اشاره به پذیرش ذهنی، اعتماد قلبی و اطاعت عملی دارد و همچنین به معنای تصدیق فرامین خدا و اطاعت از آن‌هاست (Pickar, 590).

در عهد جدید نیز، که بخش قابل توجهی از آن را رسالات پولس تشکیل می‌دهند، مسئله ایمان پیگیری می‌شود.

پولس در بیان ایمان از واژه یونانی «pisteuo» و صورت اسمی آن (pistis) استفاده می‌کند که معمولاً به معنای ایمان، اعتماد و باور است (Hooker, 902). بنابراین ایمان ترجمه کلمه انگلیسی «faith» و اسم عبرانی «emunah» و اسم یونانی «pistis» است (Basseti, 415).

او در اصطلاح ایمان را به معنی اعتماد^۱ (نک: عبرانیان، ۱/۱۱؛ اول قرن‌تیان، ۱۳-۲)، امید^۲ (عبرانیان، ۱/۱۱)، تصدیق و پذیرش (کولسیان، ۶/۲-۷؛ دوم قرن‌تیان، ۱۳/۱؛ دوم تیموتائوس، ۱۳/۲)، اقرار زبانی و اعتقاد قلبی (رومیان، ۹/۱۰؛ رومیان، ۱۰/۱۰) و محبت^۳ (اول قرن‌تیان، ۱۳-۲؛ غلاطیان، ۶/۵) می‌داند.

۲- نتایج ایمان در نظر پولس

پولس علاوه بر مفهوم ایمان از نتایج آن نیز سخن می‌گوید. از نظر پولس ایمان در فرد مؤمن آثار و نتایجی خواهد داشت که در نامه‌های خود به کلیساها و جماعت‌های مؤمنین و دعوت آنان به ایمان، از آن‌ها سخن می‌گوید. با بررسی این نامه‌ها می‌بینیم که پولس برای

^۱ - trust

^۲ - hope

^۳ - love

ایمان نتایج زیر را قائل است:

۲-۱- نجات

ایمان به مسیح، پیام و عمل او نجات دهنده است. پولس در بحث از ایمان بر اینکه ایمان باعث نجات است بسیار تأکید می‌کند. نجات در مسیحیت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اهمیت نجات در رابطه آن با گناه انسان نهفته است. انسان گناهکار است و عیسی مسیح برای انسان فدا شد تا مؤمنان به او پاک و عادل شوند و نجات یابند.

مصلوب شدن عیسی گامی برای نجات نهایی و به خاطر ایمان داران بود. پولس در این باره می‌گوید «زیرا همه گناه کردند و از جلال خدا قاصرند و به فیض او مجاناً عادل شمرده می‌شوند به وساطت آن فدیهای که در عیسی مسیح است که خدا او را از قبل معین کرد تا کفاره باشد به واسطه ایمان» (رومیان، ۳/۲۳-۲۵).

پولس ایمان را راه نجات و بلکه تنها طریق ممکن به نجات می‌داند. فقط از طریق ایمان، که تعهد کامل به مسیح است، انسان می‌تواند به نجات برسد (Schroedor, 11).

در نظر پولس نجات هدیه رایگان خداوند است (افسیان، ۸/۲) که به وسیله فیض و از طریق ایمان حاصل می‌شود.

او تفاوتی بین اقوام در نجات قائل نیست و معتقد است هر کس، یهودی، یونانی، فرد مختون و نامختون، غلام و آزاد، به مسیح ایمان بیاورد نجات خواهد یافت (کولسیان، ۱۱/۳؛ رومیان، ۱۱/۱۰-۱۳).

۲-۲- عادل شمردگی و بخشش گناهان

از مهم‌ترین نتایج ایمان، عادل شمردگی است. پولس در دفاع از اینکه ایمان، یگانه شرط کافی برای نجات است آن را فقط در رابطه با عادل شمردگی^۱ می‌داند (Morgan, 68). او عادل شمردگی و آمرزیدگی از راه ایمان، نه از راه اعمال شریعت، را پایه ریزی کرد.

عادل شمردگی به این معناست که خداوند اعلام می‌دارد هر انسانی که به مسیح ایمان می‌آورد هرچند گناهکار باشد عادل است.

بین فرقه‌های مسیحی در تفسیر این مفهوم اختلاف است. برخی از محققان کاتولیکی معتقدند واژه «to justify» به معنای عادل شدن است که نوعی ویژگی درونی است که به مفهوم اخلاقی عدالت اشاره دارد. در حالی که برخی محققان پروتستانی بر این باورند که این واژه بر

^۱ - justification

نوع رابطه با خدا دلالت می‌کند و به معنای عادل شمردگی است و نوعی حالت بیرونی است که به حکم تبرئه اشاره دارد (مفتاح، ۵۶).

در میان رسالات پولس دو رساله غلاطیان و رومیان بسیار به مفهوم عادل شمردگی می‌پردازند و واژه عادل شمردگی از واژه‌های کلیدی این رسالات است. پولس معتقد است همه، چه یهودی و چه غیر یهودی، به گونه‌ای یکسان به واسطه ایمان عادل شمرده می‌شوند.

۲-۳- زندگی و حیات جدید

ایمان به خداوند و عیسی مسیح، که به نوعی توجه به بعد روحانی انسان و حقیقت اصلی او و تکامل این بعد او است، باعث حیات روحانی و زندگی واقعی می‌شود. این مفهوم در رسالات پولس بسیار دیده می‌شود که مؤمنان را زندگان واقعی می‌داند که به واسطه ایمان از زندگی مادی فراتر رفته و در روح زیست می‌کنند. وی زندگی و حیات واقعی و جاودان را از آن مؤمنان می‌داند.

ایمان مسیحی باعث تغییری اساسی در رابطه فرد مسیحی با خدا و با دیگران می‌شود. این تغییر آنقدر اساسی و ریشه‌ای است که با عبارات تولد جدید^۱ و تولد دوباره^۲ از آن یاد می‌شود (Bassett, 416).

وی اصالت را به روح داده نه به جسم و بر اساس همین ایمان را مایه حیات روح که همان حیات جاودانی است معرفی می‌کند: «ما از مرددان نیستیم تا هلاک شویم بلکه از ایمان داران تا جان خود را دریابیم» (عبرانیان، ۳۹/۱۰).

نکته دیگر در این باره این است که این حیات واقعی تا زمانی است که مؤمنان در ایمان استوار و ثابت قدم باشند؛ لذا می‌گوید: «از شما به سبب ایمانتان تسلی یافتیم چون که الان زیست می‌کنید اگر شما در خداوند استوار هستید» (اول تسالونیکیان، ۷/۳-۸).

۲-۴- اتحاد با مسیح

پولس بیان می‌کند که به واسطه ایمان، مسیح در درون مؤمن جای می‌گیرد و سکونت می‌یابد («تا مسیح به وساطت ایمان در دل‌های شما ساکن شود» (افسیسیان، ۱۷/۳)). در رساله غلاطیان باب پنجم می‌گوید کسانی که به مسیح ایمان می‌آورند از بند قدرت‌های تاریک رهایی

^۱ - new birth

^۲ - regeneration

می‌یابند و به واسطه فیض الهی رایگان عادل شمرده می‌شوند. زندگی آزاد در روح القدس می‌یابند و در مرگ و زندگی پسر شریک خواهند بود (Riches, 264).

پولس از این اتحاد این گونه سخن می‌گوید: «همه ما که تعمید گرفته‌ایم جزئی از وجود مسیح شده‌ایم و مسیح را پوشیده‌ایم» (غلاطیان، ۲۷/۳).

به طور کلی اتحاد با مسیح به عنوان چیزی صمیمی‌تر و نزدیک‌تر از چیزی که با اصطلاحات اخلاقی بیان می‌شود ظاهر می‌شود. فرد مؤمن با مسیح مرده است و با او برخاسته است. او در مسیح است و مسیح در او زندگی می‌کند. با این توضیح به نظر می‌رسد اتحاد در نظر پولس اتحاد عرفانی باشد (Morgan, 690). پولس با بیانی صریح‌تر درباره چگونگی اتحاد با مسیح می‌گوید «پس حال چون فرزندان خدا هستیم، خدا روح فرزند خود را به قلب‌های ما فرستاده تا بتوانیم او را واقعاً پدر بخوانیم» (غلاطیان، ۶/۴). پس مؤمن به واسطه ایمان، پسر خدا می‌شود و روح عیسی مسیح در دل او وارد می‌شود و با مسیح متحد می‌شود. پولس تأکید می‌کند که این مقام اتحاد با مسیح و فرزندخواندگی خدا که متعلق به فرد مؤمن است به واسطه ایمان است (رومیان، ۲/۵).

۲-۵- ایمنی از شرور و دشمنان

نتیجه مهم دیگر ایمان این است که مؤمن به واسطه ایمان بر دنیا و نیروی شر شیطان پیروز می‌شود. «سپر ایمان را نیز بردارید تا در مقابل تیرهای آتشین شیطان محفوظ بمانید» (افسیان، ۱۶/۶). ایمان مانند جوشن و سپری است که مؤمن را در برابر ظلمات و تاریکی‌ها حفظ می‌کند: «ما که از روز هستیم هشیار بوده جوشن ایمان و محبت و خود امید نجات را بپوشیم» (اول تسالونیکیان، ۸/۵).

اگر انسان به عیسی ایمان بیاورد و برای آن زحمت بکشد در هیچ امری از امور دشمنان هراسناک نمی‌شود و خداوند او را نجات و امنیت می‌بخشد. «و در هیچ امری از دشمنان ترسان نیستید که همین برای ایشان دلیل هلاکت است اما شما را دلیل نجات و این از خداست زیرا به شما عطا شد به خاطر مسیح نه فقط ایمان آوردن به او بلکه زحمت کشیدن هم برای او» (فیلیپیان، ۲۸/۱-۲۹).

۲-۶- آرامش

از نتایج دیگر ایمان، رسیدن به آرامش است. فرد مؤمن دارای آرامش است. پولس می‌گوید: «ما که ایمان آوردیم داخل آن آرامش می‌گردیم» (عبرانیان، ۳/۴).

انسان به واسطه ایمان به آرامش می‌رسد «فقط ما که به خدا ایمان داریم می‌توانیم به

آرامش خدا دسترسی پیدا کنیم. او فرموده در خشم و غضب خود قسم خورده‌ام که آنان که به من ایمان نیاورند هرگز روی آرامش را نخواهند دید» (عبرانیان، ۱/۴-۳).
در نظر پولس جمع شدن مؤمنان نیز موجب تسلی و آرامش یکدیگر است. «تا در میان شما تسلی یابیم از ایمان یکدیگر، ایمان من و ایمان شما» (رومیان، ۱/۱۲).

۲-۷- دریافت وعده‌های خداوند

فرد مؤمن به واسطه ایمانش به وعده‌های خداوند دست پیدا می‌کند. پولس معتقد است وقتی به وعده‌های الهی ایمان بیاوریم آن‌ها متعلق به ما خواهند بود و آن‌ها را دریافت خواهیم کرد. انسان اگر ایمان داشته باشد که وعده خداوند تحقق می‌یابد و در این ایمان استوار باشد و شک به خود راه ندهد، به آن خواهد رسید. پولس می‌گوید: «در زندگی روحانی دچار سستی و تنبلی نگردید بلکه با شور و شوق فراوان از مردم خدا نمونه بگیرید مردمی که با صبر زیاد و ایمان قوی، به تمام وعده‌های خدا دست یافتند» (عبرانیان، ۱۲/۶).

در مقابل، پولس بر این باور است که اگر کسی به وعده‌های خداوند ایمان نداشته باشد آن‌ها را دریافت نخواهد کرد. «با اینکه وعده خدا هنوز به قوت خود باقی است اما ممکن است بعضی از شما نتواند آن‌ها را بدست آورد... وعده خدا به قوم اسرائیل نفعی به ایشان نرسانید زیرا آن را باور نکردند و به آن ایمان نیاوردند» (عبرانیان، ۱/۴-۲).

فصل یازدهم رساله عبرانیان با عنوان «به ایمان» درباره کارهایی است که انبیای الهی و مردم به واسطه داشتن ایمان انجام داده‌اند. آن‌ها به وعده‌های خداوند ایمان داشتند و ایمان سرچشمه تمام فعالیت‌های قهرمانانه آن‌ها بوده است.

۳- مفهوم ایمان از دیدگاه فخر رازی

در اسلام ایمان منزلت ویژه‌ای دارد و در قرآن کریم شرط قبولی عمل صالح، ارزشمندی آن، وصول به حیات طیبه و ضامن سعادت و رستگاری انسان به شمار آمده است (نحل/۹۷).
فخر رازی یکی از بزرگان مکتب اشعری و از افراد برجسته‌ای است که در حوزه جهان اسلام به بررسی مفهوم ایمان پرداخته است. وی ایمان را احسن طاعات، اشرف مخلوقات و برترین خوبی‌ها معرفی می‌کند (رازی، ۱۹۸۶، ۲۲۴/۲؛ همو، ۱۹۲۰، ۸/۱۹۰؛ همو، ۱۴۱۴، ۷۶).
فخر رازی در بیان معنای لغوی ایمان دو تقسیم‌بندی ارائه می‌دهد. در تقسیم اول آن را به معنای تصدیق و اعتماد، و در تقسیم دوم آن را از ریشه تصدیق و امان (متضاد واژه‌های تکذیب و اخافه) می‌داند (رازی، ۱۴۲۰، ۲۷۰/۲).

در هر یک از تقسیم بندی‌ها یکی از معانی، تصدیق ذکر می‌شود. علاوه بر این، فخر رازی در تفسیر و دیگر کتبش معنای ایمان را تصدیق دانسته و بر آن تاکید می‌کند (رازی، ۱۴۲۰، ۲/۲۷۷؛ ۱۴۲۰، ۱۶/۹۰؛ ۱۴۲۰، ۱۸/۴۲۹؛ ۱۳۸۳، ۷۵؛ ۱۴۱۱، ۵۶۷).

بنابراین با توجه به سیاق بحث و تعریف اصطلاحی که از ایمان ارائه می‌دهد، به نظر می‌رسد وی در بین معانی ذکر شده (تصدیق، امان و اعتماد) تصدیق را معنای اصلی می‌داند.

۴- نتایج ایمان در نظر فخر رازی

فخر رازی فعل ایمان و طاعت خداوند را موجب استحقاق ثواب دائم می‌داند (رازی، ۲/۳۵۸/۱۴۲۰). وی بر این باور است که خداوند از ایمان و کفر بندگان نفع و ضرری نمی‌بیند، بلکه نفع و ضرر ایمان و کفر به خودشان بر می‌گردد. اجر مؤمن، که بر خدا واجب است، به خاطر وعده‌ای است که به او داده شده، نه به خاطر کاری که او انجام داده است (رازی، ۱۴۲۰، ۲۱/۴۵۹ و ۶۰/۴۶۰). همچنین معتقد است ایمان بیشتر از هر چیز دیگری برای بنده نفع دارد (رازی، ۲۴۸، ۱۴۱۴). در این قسمت به نتایج ایمان در آثار فخر رازی می‌پردازیم.

۴-۱- از بین بردن عقاب کفر

رازی بر این باور است که وقتی کافر مسلمان شود، چون ثواب ایمان از عقاب کفر بیشتر است پس ثواب ایمان او عقاب کفرش را از بین می‌برد (رازی، ۱۹۸۶، ۲/۲۱۱). وی در جای دیگر با توجه به حدیثی بیان می‌کند که ایمان یک ساعت، کفر هفتاد سال را از بین می‌برد (رازی، ۱۴۲۰، ۶/۴۶۷).

۴-۲- آمرزش گناهان

فخر رازی در موارد متعددی غفران و بخشش گناهان را از نتایج ایمان می‌داند. به عبارت دیگر معتقد است جزای ایمان غفران است، پس هر مؤمنی مغفور است (رازی، ۱۴۲۰، ۲۶/۲۵۷). در تفسیر آیه چهار سوره سبأ^۱ پاداش ایمان را مغفرت دانسته و معتقد است هر مؤمنی مورد بخشش است و گناهانش آمرزیده می‌شود. وی در ادامه تفسیر همین آیه دو وجه را بیان می‌کند. یکی اینکه این مغفرت جزای آن‌هاست و به آن‌ها خواهد رسید. وجه دیگر اینکه این مغفرت برای آن‌هاست و خداوند با چیز دیگری به آن‌ها جزا می‌دهد (رازی، ۱۴۲۰، ۲۵/۱۹۳). با استناد به آیه «یغفر لکم من ذنوبکم»^۲ نیز فایده ایمان را مغفرت گناهان می‌داند؛ با

^۱ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ
^۲ - احقاف/۳۱

توجه به حرف «من» که یا زائده است یا برای ابتدای غایت، توضیح می‌دهد که این مغفرت از بخشش گناهان تا بخشش ترک اولی را شامل می‌شود (رازی، ۱۴۲۰، ۲۹/۲۸).

رازی در تفسیر آیه «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ»^۱ نیز بر این مطلب تاکید می‌کند. وی معنای آیه را این‌گونه می‌داند که آیا جزای کسی که با ایمان احسان کرده جز این است که به او با غفران و بخشش احسان کنیم (رازی، ۱۴۰۶، ۱۳۷).

رازی در تفسیر آیه ۱۶ سوره آل عمران^۲ نتیجه می‌گیرد که بنده به مجرد ایمان، مستحق رحمت و غفران خداوند می‌شود. او این‌گونه استدلال می‌کند که چون خداوند پس از آمانا فرموده فاغفرلنا پس مؤمنین به مجرد ایمان طلب مغفرت می‌کنند. علاوه بر این خداوند این مطلب را در جایگاه مدح بیان فرموده پس این مغفرت حاصل می‌شود (رازی، ۱۶۵/۱۴۲۰، ۷).

ایمان زشتی گناهان را در دنیا می‌پوشاند و خداوند نیز در آخرت عیوب را می‌پوشاند (رازی، ۱۴۲۰، ۳۱/۱۰). فخر رازی منظور از این مغفرت، که از نتایج ایمان است، را عفو مرتکبین گناهان کبیره از اهل قبله (مسلمانان) می‌داند (رازی، ۱۴۲۰، ۲۳/۲۳).

۴-۳- امنیت دنیا و آخرت

فخر رازی از نتایج دیگر ایمان، ایمنی از آفات دنیوی و عذاب اخروی را نام می‌برد. در تفسیر «يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا»^۳ بیان می‌کند که چون خداوند این امت را با ایمان خطاب می‌کند پس در روز قیامت امان از عذاب آتش جهنم را به آن‌ها عطا می‌کند. همچنین چون اسم مؤمن اشرف اسماست و خداوند در این دنیا مؤمنان را به اشرف اسما خطاب می‌کند، پس ایشان امیدوارند که در آخرت نیز با فضل خود با آن‌ها به بهترین وجه معامله کند (رازی، ۶۳۴/۱۴۲۰، ۳).

رازی تاکید می‌کند کسی که با گفتن کلمه «لا اله الا الله» ایمان بیاورد از برکت آن نصیبی می‌برد. اگر طلب دنیایی کند پس به امنیت و سلامت از آفات دنیا می‌رسد و اگر طالب آخرت باشد به سعادت و بهره دنیا و آخرت دست یافته است (رازی، ۱۴۰۶، ۱۳۲).

در کتاب لوامع پس از بیان اینکه هیچ امنیتی در عالم به جز از جانب خداوند نیست، با استناد به حدیثی بیان می‌کند که هر کس به خداوند و روز قیامت ایمان بیاورد، خداوند پناهنده خود را از مصیبت‌ها و فجایع حفظ کرده و امنیت می‌دهد (رازی، ۱۴۰۶، ۱۹۲).

^۱ - الرحمن/۶۰

^۲ - الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

^۳ - بقره/۱۰۴

۴-۴- رزق کریم

رازی بر مبنای آیه «فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ»^۱ بیان می‌کند که هر کس بین ایمان، یعنی همه آنچه واجب است به آن اعتقاد قلبی و اقرار زبانی داشته باشیم، و عمل صالح، یعنی انجام همه واجبات و ترک همه محرمات، جمع کند خداوند به او مغفرت و رزق کریم عطا خواهد کرد. منظور از مغفرت را عفو گناهان کبیره مسلمانان و رزق کریم را نیز اشاره به ثواب و کرم خداوند می‌داند. درباره رزق کریم دو احتمال می‌دهد. اول اینکه اشاره به صفات سلویه باشد و به این معناست که انسان از کسب و تحمل سختی‌ها و ارتکاب گناهان و پستی آن‌ها بی‌نیاز می‌شود. احتمال دوم این است که برای صفات ثبوتیه باشد که همان رزق کثیر دائم و خالص از ضررها و همراه با تعظیم و بزرگداشت است. البته او صفت کریم را دال بر تمام این صفات (ثبوتیه و سلویه) می‌داند (رازی، ۱۴۲۰، ۲۳/۲۳۵).

۴-۵- بهشت و آسایش ابدی

مؤمن به واسطه ایمانش به بهشت وارد خواهد شد و در آسایش و راحتی ابدی خواهد بود (رازی، ۱۴۲۰، ۲۶/۲۳۲ و ۲۸/۶۹؛ ۱۹۸۶، ۲/۲۱۱). ایمان تنها باعث نجات می‌شود، ولی اگر ایمان مؤمن با عمل صالح همراه شود درجات عالی و والای بهشتی از آن او خواهد بود (رازی، ۱۴۲۰، ۲۲/۷۹ و ۲۵/۸۵).

در تاکید بر این مطلب، در کتاب لوامع نیز حدیثی را بدون ذکر راوی و سند، بیان می‌کند، به این مضمون که روز قیامت منادی ندا می‌دهد که هر کس از انبیاست وارد بهشت شود، پس هر کس که به نام نبی شناخته می‌شود وارد بهشت می‌شود. بقیه قوم باقی می‌مانند. پس ندا می‌آید شما کیستید؟ می‌گویند ما نبی نیستیم ولی مؤمنیم. خداوند سبحان نیز می‌فرماید «من مؤمنم و شما نیز مؤمنید، پس به رحمت من وارد بهشت شوید»^۲ (رازی، ۱۹۲، ۱۴۰۶).

در اینجا سؤالی مطرح می‌شود که اگر مؤمن هم مستحق بهشت و هم سزاوار عقاب باشد، چگونه این ثواب و عقاب به او می‌رسد. رازی دو حالت را بیان می‌کند و دومی را می‌پذیرد. حالت اول اینکه در بهشت به او ثواب داده می‌شود و سپس به محل عقاب برده می‌شود که این حالت را به اجماع باطل می‌داند. حالت دوم این است که در آتش عقاب می‌شوند و سپس به محل ثواب منتقل شده و تا ابد آنجا خواهد بود و این حالت را مطلوب می‌داند (رازی، ۱۸۴/۱۴۲۰، ۸).

^۱ - حج/۵۰

^۲ - انا المومن و انتم المومنون فادخلوا الجنة برحمتي

۴-۶- عزت، محبت و بصیرت

در نظر رازی از دیگر نتایج ایمان و فوایدی که برای مؤمن دارد این است که مؤمن خوار نمی‌شود^۱ (رازی، ۱۹۸۶، ۲۱۱/۲). دلیل آن این است که عزیزترین چیزها که موجب عزت می‌شود ایمان است (رازی، ۱۸۹/۱۴۲۰، ۸).

فخر رازی پس از اینکه ایمان را تصدیق اینکه گناهان سموم کشنده‌اند معرفی می‌کند، نتایج تاکید بر این تصدیق و استیلای آن بر قلب را بیان می‌کند. وی می‌گوید با حاصل شدن این حالت، آتش پشیمانی در قلب شعله‌ور شده و قلب متالم شده به تابش نور ایمان بینا می‌شود. حجاب بین او و محبوبش برداشته شده و آتش محبت در قلبش شعله‌ور می‌شود و تولدی جدید می‌یابد با عزم بر جبران گذشته (رازی، ۱۴۲۰، ۵۷/۴). ایمان نور است و مؤمن نیز به نور ایمان بصیر است. اگر نور ایمان نباشد، مؤمن بصیرت ندارد (رازی، ۱۴۲۰، ۲۳۲/۲۶). می‌بینیم که رازی ایمان را منشأ زندگی جدید همراه با محبت محبوب واقعی می‌داند.

۵- مقایسه دیدگاه فخر رازی و پولس

مطالعات مقایسه‌ای در مطالعات پیشین نیز مورد توجه بوده است. مطالعه مقایسه‌ای را می‌توان به صورت «شناخت دو دیدگاه در پرتو مقایسه» و یا «توصیف و تبیین موارد خلاف و وفاق» تعریف کرد. بررسی‌های مقایسه‌ای ابزاری است که از طریق شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های دو دیدگاه به یک مسئله به شناخت عمیق‌تر دست پیدا می‌کند. در این راستا به منظور شناخت بهتر مسئله ایمان در این قسمت به مقایسه نظرات پولس و فخر رازی درباره نتایج ایمان می‌پردازیم.

همان‌طور که در دو فصل قبل توضیح دادیم پولس و رازی نتایج متعددی برای ایمان ذکر کردند. نتایجی که هر دو به آن‌ها اشاره کردند عبارتند از: نجات، آمرزش، حیات جدید، امنیت و آرامش.

یکی از نتایج مهم ایمان در نظر هر دو نجات است؛ با این تفاوت که نجات به معنای خاص خود در اندیشه پولس نقش محوری دارد ولی رازی با تاکید کمتری نسبت به پولس، بر این باور است که وقتی کافر مؤمن شود، ثواب ایمان او عقاب کفرش را از بین می‌برد و از خلود در جهنم نجات می‌یابد.

^۱ - المومن لا یخزي

از نظر هر دو متفکر ایمان موجب آمرزش گناهان است. گناهان مؤمن به واسطه ایمان آمرزیده شده و او عادل شمرده می‌شود. پولس در رسالات خود بر اینکه ایمان موجب عادل شمردگی و آمرزش می‌شود بسیار تاکید می‌کند. عادل شمردگی به این معناست که خداوند اعلام می‌دارد هر انسانی که به مسیح ایمان می‌آورد هرچند گناهکار باشد عادل است. فخر رازی نیز در موارد متعددی غفران و بخشش گناهان را از نتایج ایمان می‌داند. وی معتقد است جزای ایمان غفران است و بنده به مجرد ایمان، مستحق رحمت و غفران خداوند می‌شود. پس هر مؤمنی مغفور است.

اینکه ایمان حیات بخش است هم در اندیشه پولس و هم در اندیشه فخر رازی دیده می‌شود. در نظر پولس ایمان به خداوند و عیسی مسیح که به نوعی توجه به بعد روحانی انسان، حقیقت اصلی او و تکامل این بعد او است، باعث حیات روحانی و زندگی واقعی می‌شود. فخر رازی نیز با تاکید بسیار کمتری ایمان را حیات بخش می‌داند. همان‌طور که دیدیم رازی ایمان را منشأ زندگی جدید همراه با محبت محبوب واقعی می‌داند. هر دو به این مطلب اشاره دارند، با این تفاوت که پولس بر این موضوع تاکید بیشتری دارد و آن را با اتحاد با مسیح پیوند می‌زند.

هر دو اندیشمند به این مفهوم اشاره و تاکید دارند که ایمان موجب ایمنی از آفات و بلاها می‌شود. مؤمن به واسطه ایمانش در پناه خداوند خواهد بود. تفاوتی که در این دو دیدگاه به چشم می‌خورد این است که رازی تصریح می‌کند این امنیت هم در دنیاست و هم در آخرت؛ امان از بلاهای دنیوی و عذاب اخروی. ولی پولس به طور کلی ایمان را موجب ایمنی از شرور و دشمنان می‌داند.

هر دو ایمان را مایه آرامش می‌دانند و معتقدند انسان مؤمن در پرتو ایمان خود به آرامش حقیقی دست می‌یابد. از نگاه پولس انسان به واسطه ایمان به آرامش نیز می‌رسد و در واقع آرامش حقیقی از آن مؤمن است. فخر رازی نیز با توجه به آیات قرآن بر این باور است که مؤمن به واسطه ایمانش به بهشت وارد خواهد شد و در آسایش و راحتی ابدی خواهد بود. از آنجا که بهشت در اسلام نماد آرامش ابدی است، می‌توان آن را با آرامشی که پولس مطرح می‌کند قابل مقایسه دانست.

پولس در کنار این موارد از اتحاد با مسیح نیز سخن می‌گوید که به نظر می‌رسد این ناشی از مسیح محور بودن اندیشه او، اهمیت عیسی برای او و نقش خدایی قائل شدن برای عیسی در اندیشه اوست.

مورد دیگری که او اضافه می‌کند، و در بین نتایجی که رازی برای ایمان می‌شمارد نیست، دریافت وعده‌های خداست. به عقیده پولس، فرد مؤمن به واسطه ایمانش به وعده‌های خداوند دست پیدا می‌کند.

رازی علاوه بر نتایج مشترک، رزق کریم، عزت و بصیرت را به نتایج ایمان اضافه می‌کند.

۶- نتیجه

در این پژوهش، که با رویکرد مقایسه‌ای انجام شد، دیدگاه دو متفکر مسلمان و مسیحی، یعنی فخر رازی و پولس رسول، درباره نتایج ایمان بررسی و مقایسه شد. این دو اندیشمند هرچند در دو سنت دینی و در دو دوره زمانی متفاوت نظریه پردازی می‌کرده‌اند، در مسئله نتایج ایمان در بسیاری از موارد شباهت‌هایی داشتند.

نجات به معنای خاص خود در اندیشه پولس نقش محوری دارد ولی رازی با تاکید کمتری نسبت به پولس از این نتیجه صحبت می‌کند. از نظر هر دو متفکر ایمان موجب آمرزش گناهان است و هر مؤمنی مغفور است. هر دو به حیات بخش بودن ایمان اشاره دارند، با این تفاوت که پولس بر این موضوع تاکید بیشتری دارد و آن را با اتحاد با مسیح پیوند می‌زند.

در نظر ایشان ایمان موجب ایمنی از آفات و بلاها می‌شود. منظور رازی امان از بلاهای دنیوی و عذاب اخروی و منظور پولس ایمنی از شرور و دشمنان است.

هر دو ایمان را مایه آرامش می‌دانند و معتقدند انسان مؤمن در پرتو ایمان خود به آرامش حقیقی دست می‌یابد.

پولس در کنار این موارد از اتحاد با مسیح و دریافت وعده‌های خدا نیز سخن می‌گوید. رازی علاوه بر نتایج مشترک، رزق کریم، عزت و بصیرت را به نتایج ایمان اضافه می‌کند.

منابع

قرآن کریم

کتاب مقدس، انتشارات ایلام

ابراهیمی دینانی، غلامحسین، *ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام*، طرح نو، تهران، ۱۳۸۵
اولوداغ، سلیمان، *زندگی، آراء و آثار فخر رازی*، ترجمه داود وفایی، چاپ اول، نشر صدوق، تهران، ۱۳۷۸

ایلخانی، محمد، «پولس»، *ارغنون*، شماره ۵ و ۶، بهار و تابستان ۱۳۷۴، صص ۳۹۳-۴۰۹

ناس، جان بی، *تاریخ جامع ادیان*، ترجمه علی اصغر حکمت، انتشارات علمی فرهنگی، تهران، ۱۳۷۷
 تراب پور، مهدی، «تاریخ مندی مسیح یا اعتقادات مسیحیت؟»، معرفت، شماره ۱۴۴، آذر ۱۳۸۸، صص
 ۸۹-۱۱۰

جوادیپور، غلامحسین، «سنجش و سازش عقل و ایمان از نظر فخر الدین رازی»، *اندیشه نوین دینی*،
 شماره ۲۰، بهار ۱۳۸۹، صص ۱۲۱-۱۳۸

حیدری ابهری، داود، «نقش پولس در شکل گیری آیین مسیحیت»، *فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز*،
 شماره ۲۰، پاییز ۱۳۸۵، صص ۱۰۷-۱۲۴

خادمی، عین الله، عبدالله علیزاده، «چیستی ایمان و مقومات مفهومی آن از دیدگاه فخر الدین رازی»،
ادیان و عرفان، شماره ۱، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، صص ۶۹-۹۸
 دادبه، اصغر، *فخر رازی*، چاپ اول، طرح نو، تهران، ۱۳۷۴ ش

دغیم، سمیع، *مصطلحات الامام الفخر الرازی*، چاپ اول، مکتبه لبنان ناشرون، بیروت، ۲۰۰۱ م
 رازی، فخر الدین ابو عبدالله محمد بن عمر، *شهاب الدین سهروردی و دیگران، چهارده رساله*، چاپ دوم،
 انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸۳ ق

_____، *النفس و الروح*، افست تهران، ۱۴۰۶ ق

_____، *لوامع البینات*، مکتبه الکلیات الازهریه، قاهره، ۱۴۰۶ ق

_____، *المطالب العالیه*، چاپ اول، دارالکتاب العربی، بیروت، ۱۴۰۷ ق

_____، *المحصل*، چاپ اول، دار الرازی، عمان، ۱۴۱۱ ق

_____، *اعتقادات فرق المسلمین و المشرکین*، چاپ اول، مکتبه مدبولی، قاهره، ۱۴۱۳ ق

_____، *القضاء و القدر*، چاپ دوم، دارالکتاب العربی، بیروت، ۱۴۱۴ ق

_____، *مفاتیح الغیب*، چاپ سوم، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۲۰ ق

_____، *الاربعین فی اصول الدین*، چاپ اول، مکتبه الکلیات الازهریه، قاهره، ۱۹۸۶ م

_____، *النبوات و ما یتعلق بها*، مکتبه الکلیات الازهریه، قاهره، بی تا

زیبایی نژاد، محمدرضا، *مسیحیت شناسی مقایسه ای*، چاپ دوم، سروش، تهران، ۱۳۸۴

صادق نیا، مهرباب، «پولس و شریعت»، *هفت آسمان*، شماره ۲۵، بهار ۱۳۸۴، صص ۲۵-۵۹

علیزاده، عبدالله، *ایمان از نظر سه شخصیت معتزلی، اشعری و شیعی*، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد،
 دانشگاه تربیت دبیری شهید رجایی، ۱۳۸۸

فصیحی، محمدحسین، قاسم صفری «عقل و ایمان از منظر شهید مطهری و پولس»، *طلوع*، شماره ۳۳،
 پاییز ۱۳۸۹، صص ۸۷-۱۰۶

کلباسی اشتری، حسین، *مدخلی بر تبارشناسی کتاب مقدس*، چاپ دوم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه

اسلامی، تهران، ۱۳۸۷

کونگ، هانس، «پولس و گسترش مسیحیت»، ترجمه احمدرضا مفتاح، هفت آسمان، شماره ۱۶، زمستان ۱۳۸۱، صص ۹۳-۱۲۲

لطیفی، عبدالحسین، ترجمه کتاب پولس و تحقیقی پیرامون آن (اثر سنندرس)، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات دانشگاه تهران، پاییز ۱۳۸۰، راهنما دکتر فتح الله مجتبابی مجتهد شبستری، محمد، «ایمان»، دایره المعارف بزرگ اسلامی، ۷۱۲/۱۰

مجتهد شبستری، محمد، «ایمان»، دایره المعارف تشیع، ۶۵۴/۲

مهدوی نژاد، محمدحسین، ایمان گرایی خردپیشه در اندیشه فخر رازی، چاپ اول، نشر دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ۱۳۸۷ ش

مفتاح، احمدرضا، «مفهوم آمرزیدگی از راه ایمان در مسیحیت، هفت آسمان، شماره ۳۰، صص ۴۷-۷۶» هاکس، جیمز، قاموس کتاب مقدس، چاپ دوم، اساطیر، تهران، ۱۳۸۳.

The holy bible. King james version, the world publishing company, New York, 1967

Bassett, paul, "faith", *Encyclopedia of early Christianity*, second edition, garland publishing, New York, 1998

Court, john and kathleen. *The new testament world*, Cambridge university, New York, 1990

Garlington, D.B., "the obedience of faith in the letter to the romans", *Westminster theological journal*, 52, 1990, pp.201-224

Hooker, morna, "paul", *Christianity the complete guide*, edited by john Bowden, continuum, 2005

Jewett, Robert. "paul the apostle", *Encyclopedia of religion*, second edition, gale, usa, 2005, v. 10, p.680

Knight, jonathan. *Christian origins*, t and t clark, great Britain, 2008

Menzies, allan and William edie, "paul", *Encyclopaedia of religion and ethics*, edited by james hastings, t and t clark, new York, 1917, v.9, p. 680

Morgan, W., "faith (Christian)", *Encyclopaedia of religion and ethics*, edited by james hastings, t and t clark, new York, 1912, v.5, p. 689

Papageorgiou, F., Panayiotis e., *A theological analysis of selected themes in the homilies of st. john Chrysostom on the epistle of st. paul to romans*, a dissertation for

the degree ph.d, the catholic university of America, Washington,1995

Pelikan, jaroslay. "faith", *Encyclopedia of religion*, second edition, gale, usa,2005, v.5. p.2954

Peterson, R., *A concise history of Christianity*, first edition, Thomson,2007

Pickar, C.H., "faith". *New catholic encyclopedia*, second edition, gale, usa,2003, v.5, p. 582

Pope shenouda 3, h.h.. *Life of faith*, dar el tebaa el kawmia, first edition,1989

Riches, john. *Galatians through the centuries*, black well, printed in sigapore,2008

Schroeder, F., "paul apostle", *New catholic encyclopedia*, second edition, gale. Usa.2003, V.11, p.1

Torrey, R. A., what the bible teaches, fleming h. revell company, New York.